

دانشکده‌ای برای تشخیص روحانیون حکومتی و غیرحکومتی

۷ آبان ۱۴۰۰ ساعت ۱۶:۳۴

بعدها امام خمینی (ره) هم پیرامون اهداف حکومت رضا شاه از تأسیس این دانشکده در کتاب کشف‌الاسرار آوردند: «تبلیغات روحانی در آن بیست سال که ممکن نبود انجام بگیرد، مجالس تبلیغ آنها حکم تریاک قاچاق یا بدتر از آن را پیدا کرده بود. مدارس علمی را که سرچشمه این منظور بود در تمام کشور از آنها گرفته یا بستند و یا مرکز فحشاء مشتی جوان تازه‌رس قرار دادند.

رضا شاه در قالب مبارزه با مذهب، دست به اقدامات عدیده‌ای زد. یکی از اقدامات او در این راستا سیطره یافتن بر علوم دینی از طریق تأسیس دانشکده‌هایی برای ارائه دروس دینی بود. دانشکده معقول و منقول از جمله این دانشکده‌ها است که در دوره پهلوی دوم به دانشکده الهیات تغییر نام داد. رضا شاه اهداف متعددی از تأسیس این دانشکده داشت که مهمترین آن سکولاریسم یا سیاست‌زدایی بود. او در نظر داشت با تربیت فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در عرصه دینی، آنان را جایگزین روحانیون در حوزه‌ها و مناصب گوناگون نماید. با توجه به این مقدمه، در ادامه به روند تأسیس این دانشکده و اهداف رضا شاه از این اقدام پرداخته می‌شود.

تأسیس دانشکده معقول و منقول

دانشکده معقول و منقول در سال ۱۳۱۰ تأسیس شد. ساختمان این دانشکده همان مدرسه سپهسالار بود که به دانشکده اختصاص یافت. بر این اساس و طبق شرایط و ضوابط جدیدی که مقرر شده بود ۳۰ نفر طلبه دائمی از طریق مسابقه انتخاب می‌شدند که به ۱۵ نفر به طور ماهیانه ۱۲۰ ریال حقوق داده می‌شد و نظامنامه‌ای هم برای مدرسه تنظیم و دستور تحصیلات مدرسه نیز در همان تاریخ مشخص شد و به سه شعبه معقول و منقول و ادبیات تقسیم گردید.^۱ رضا شاه دانشکده معقول و منقول را با اهداف خاصی تأسیس کرد که مهمترین آن دین‌زدایی بود.

اهداف رضا شاه از تأسیس دانشکده الهیات چه بود؟

اولین هدف رضا شاه از تأسیس دانشکده اجرای سیاست دین‌زدایی بود که پیش از آن در سطح کلان سیاست آموزشی به اجرا درآمده بود. به طور کلی دستگاه فرهنگی رژیم تلاش فراوانی کرد تا با استفاده از کلاس‌های وعظ و خطابه، دانشکده‌های الهیات، سخنران و مبلغ دینی تربیت کند و از این راه، به مقابله با روحانیت بپردازد. آنچه که درباره سیاست‌های آموزشی رضا شاه قابل توجه است این است که تغییراتی که او در این عرصه به وجود آورد، در تقلید از سیاست‌های غرب بود. او تجدد را به معنای تقلید مظاهر غربی می‌دانست. «این تجدد و غربی شدن در نگرش آموزشی رضاشاه حاوی عنصری غیر مذهبی (سکولار) نیز بود. همه

اینها توانایی‌های نهفته با امکانات بالقوه‌ای داشتند و در واقع برای ریشه کن کردن آداب و رسوم و الگوهای سنتی در جامعه ایران طراحی شده بودند، ولو این که تأثیرات بعدی آنها همیشه سازگار با نسخه‌های تجویز شده یا سناریوهای پیش بینی شده از آب درنیامد.^۳

بعدها امام خمینی (ره) هم پیرامون اهداف حکومت رضا شاه از تأسیس این دانشکده در کتاب کشف‌الاسرار آوردند: «تبلیغات روحانی در آن بیست سال که ممکن نبود انجام بگیرد، مجالس تبلیغ آنها حکم تریاک قاچاق یا بدتر از آن را پیدا کرده بود. مدارس علمی را که سرچشمه این منظور بود در تمام کشور از آنها گرفته یا بستند و یا مرکز فحشاء مشتی جوان تازه‌رس قرار دادند. مدرسه مروی را در تهران که از آن هزاران عالم روحانی بیرون آمده بود، جایگاه مشتی آرامنه کردند. مدرسه سپهسالار را به مشتی جوان‌ها که با نام مدرسه موقوفات آن برای پشت میز نشستن تربیت می‌شد واگذار کردند و امروز هم به همان حال باقی است.»^۴

نگاهی به برنامه‌ها و اساسنامه دانشکده معارف نیز تا حدودی این ادعاها را روشن می‌کند. به عنوان نمونه وزارت معارف، که مسئول امتحانات طلاب بود، از طریق مدرسان این دانشکده برنامه‌ریزی‌های لازم را انجام می‌داد و به تدریج دانشکده فوق به موازات حوزه‌های علمیه گسترش یافت، به گونه‌ای که طی یکی از تغییرات انجام شده در نظام‌نامه یاد شده، در تاریخ ۱۵ بهمن ۱۳۱۵، نظام‌نامه جدیدی با عنوان نظام‌نامه امتحان طلاب و تشخیص مدرسین معقول و منقول تدوین گردید که بر اساس آن مقرر شد که مفاد امتحان مطابق مقررات و برنامه قسمت مقدماتی و نهایی دانشکده معقول و منقول انجام گیرد. هیئت ممتحنین نیز به اعضای مدرسین و استادان دانشکده مذکور واگذار گردید.^۵ نظام‌نامه مذکور به خوبی نشان می‌دهد که رضا شاه در نظر داشت با این تغییرات، دامنه اختیارات و فعالیت‌های علما را هر چه بیشتر محدود کند و در عوض آن را در اختیار کسانی قرار دهد که تربیت دانشگاهی یافته بودند.

درواقع این اقدامات مبین این نکته بود که دانشکده الهیات داوطلبان را امتحان می‌کردند تا معلوم کنند کدام یک صلاحیت آموزش دینی به مردم و در نتیجه درآمدن به کسوت روحانیت را دارند. بر این اساس، برای نخستین بار دولت نحوه درآمدن به جرگه علما را تعیین می‌کرد. البته، روحانیونی که برای کار در بخش خدمات دولتی انتخاب می‌شدند، باید لباس روحانیت را کنار می‌گذاشتند و از پوشش غربی و کلاه استفاده می‌کردند.^۶ اعمال این قوانین باعث شده بود تا حکومت از یک سو بتواند به راحتی روحانیون حکومتی و غیرحکومتی را از هم تشخیص دهد و از سویی نگرش سیاسی آنان را نیز بسنجد. به عبارتی اگر روحانی از قوانین مربوط به دانشکده تمبرد می‌کرد، به راحتی شناسایی شده و تحت کنترل حکومت قرار می‌گرفت. به هر حال این دانشکده تا اواخر حکومت پهلوی به کار خود ادامه داد و بعد از سقوط حکومت پهلوی فعالیت‌های خود را با نام دانشکده الهیات از سر گرفت.

سخن نهایی

سیاست آموزشی رضا شاه بر پایه‌های سکولاریسم قرار داشت. او در مسیر اجرای این سیاست، تلاش نمود آموزش سنتی را از بین ببرد و آن را با آموزش‌های مدرن که بر محوریت علوم انسانی قرار داشت جایگزین نماید. مطابق با این سیاست، علوم دینی نیز مشمول سیاست‌های آموزشی رضا شاه قرار گرفت و با تأسیس دانشکده معقول و منقول، تغییراتی در آن به وجود آمد. گرچه تأسیس این دانشکده با حذف حوزه‌های دینی همراه نبود؛ اما واضح است که هدف رضا شاه از اجرای این سیاست، ایجاد نهادی موازی و رقیب با حوزه علمیه بود. به عبارتی رضا شاه علیرغم آنکه سیاست‌های ضددینی را به روش‌های گوناگون اجرا کرده بود؛

اما هیچگاه یارای مبارزه مستقیم با حوزه و حذف آنان را نداشت. از این رو تأسیس دانشکده معقول و منقول یا همان دانشکده الهیات، گزینه مناسبی برای نزدیک شدن به این هدف بود.

فهرست منابع

۱. موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، سقوط: مجموعه مقالات نخستین همایش بررسی علل فروپاشی سلطنت پهلوی، جلد اول، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۴، ص ۸۷۱. همان، ص ۸۲۱.
- استفانی کرونین، رضا شاه و شکل‌گیری ایران نوین، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران، انتشارات جامی، ۱۳۸۲، ص ۱۸۶. موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، همان، ص ۸۷۴.
- حمیدرضا فرهمند، "لباس بهانه‌ای بیش نبود" زمانه، شماره ۷۷، ۱۳۸۷ و ر، ک: واقعه کشف حجاب: اسناد منتشرنشده از واقعه کشف حجاب در عصر رضاخان، گردآورنده مرتضی جعفری و...، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی و موسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۱، سند شماره ۶۵، صص ۳۷۷-۳۷۸.
- یرواند آبراهامیان، تاریخ ایران مدرن، ترجمه محمد ابراهیم فتاحی، تهران، نشر نی، چاپ چهارم، ۱۳۸۹، ص ۱۵۹.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/48560/ای-دانشکده-حکومتی-روحانیون-تشخیص-دانشکده>